

МИТНІ МЕХАНІЗМИ ЄВРАЗЕС

Анотація. Процеси економічної інтеграції розпочалися на теренах СНД майже відразу після розпаду Радянського Союзу. Зараз найбільш прогресивним інтеграційним об'єднанням є ЄвразЕС та створений в його рамках Митний союз Росії, Білорусії та Казахстану. Україна стоїть перед важливим вибором: наскільки доцільним буде її приєднання до Митного союзу та яким чином це вплине на економіку країни. Для того, щоб повною мірою дати відповідь на це питання, необхідно розглянути основні механізми тарифного регулювання в рамках митного союзу та визначити, яким чином вони співвідносяться із поточними нормами, які діють між країнами-членами та Україною.

Ключові слова: митний союз, тарифне регулювання, ЄвразЕС, середній ефективний митний тариф.

Annotation. Economic integration among the CIS countries started almost immediately after the dissolution of the USSR. One of the most developed integration processes is the Customs Union between Russia, Byelorussia and Kazakhstan. Trade relations between Ukraine and the countries participating in the Customs Union are discussed. The main economic effects for the national economy in case of joining the Customs Union are analyzed. The main economic problems in the way of integration into the Customs Union are defined. The usefulness of the integration processes in the direction of the Customs Union is proved.

Key words: customs union, tariff regulation, EurAsEC, average effective tariff.

* кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

***Аннотация.** Процессы экономической интеграции начались на просторах СНГ почти сразу после распада СССР. Сейчас наиболее прогрессивным интеграционным объединением является ЕврАзЭС и созданный в его рамках Таможенный союз России, Белоруссии и Казахстана. Украина стоит перед важным выбором: насколько целесообразным будет ее присоединение к Таможенному союзу и каким образом это повлияет на экономику страны. Для того, чтобы полностью дать ответ на эти вопросы, необходимо рассмотреть основные механизмы тарифного регулирования в рамках таможенного союза и определить, каким образом они соотносятся с действующими нормами и правилами.*

***Ключевые слова:** таможенный союз, тарифное регулирование, ЕврАзЭС, средний эффективный таможенный тариф.*

Постановка проблемы. Одним із напрямків розвитку методів митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності держави на світовому торговельному просторі є створення митних союзів між державами. Дане інтеграційне об'єднання вирішує не лише проблему безмитної торгівлі між країнами-учасницями, але й надає змогу встановити єдиний митний тариф для вирішення проблеми транскордонного переміщення товарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями тарифного регулювання в рамках Митного союзу РБК займалися такі вчені: О.Гребельник, І.Бураковський, А.Гальчинський, В.Грановський, А.Румянцев, Є.Ніколаєв, Стромило В.О., Волошин О.А., Єрмолаєв А.В., Клименко І.В., Жаліло Я.А., Пелагеша Н.Є., Осадча Н.В. тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Створення Митного союзу (МС) Білорусі, Казахстану та Росії є одним із найамбіційніших регіональних інтеграційних проєктів на пострадянському просторі з моменту розпаду СРСР. Його безпосереднє сусідство з територією України і потенційно великий вплив на її внутрішнє та зовнішнє становище

зумовили необхідність всебічного аналізу сучасного стану та геополітичного позиціонування МС.

Формулювання цілей статті. В статті теоретично обґрунтовані та проаналізовані тарифні механізми функціонування митного союзу РБК, визначено можливі механізми можливої участі України у МС РБК.

Виклад основного матеріалу. Економічні перетворення в умовах кризи і процеси інтеграції що відбуваються у всьому світі, не залишають шансів будь-якій країні шукати і встановлювати свої власні, національні правила митного регулювання, внаслідок чого формується нова філософія митного регулювання. Сьогодні можна з повною упевненістю говорити про появу принципово нового підходу до митного регулювання, що враховує підприємницькі інтереси учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Сучасне митне регулювання розвивається в умовах митної інтеграції. Одним з важливих аспектів участі кожної країни у сфері міжнародних економічних відносин є інтеграція її економіки в систему міжнародних економічних об'єднань. Економічна взаємодія будь-якої держави Євроазіатського континенту з рядом регіональних організацій (ЄС, СНД, ЄврАзЕС і ін.) отримує все більшу значимість, а успішна її інтеграція в ці організації багато в чому визначає ефективний розвиток економіки і зовнішньополітичні позиції в світі.

Відправною точкою процесу митної співпраці держав – колишніх союзних республік у складі СРСР стали Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 8 грудня 1991р. [1] і Статут Співдружності Незалежних Держав від 22 січня 1993р. [2], які передбачали, разом з іншими сферами співпраці й інтеграції між учасниками СНД, співробітництво у галузі митної політики, у формуванні і розвитку спільного економічного простору, загальноєвропейського і євразійського ринків.

Заявлений ще у до кризовий період у рамках Євразійського економічного співтовариства (далі - ЄврАзЕС) , проект Митного союзу («Митної трійки» у складі Росії, Білорусії і Казахстану) в посткризовий

період придбав особливу актуальність. Головною причиною виявився успадкований з періоду кризи протекціонізм, пов'язаний прагненням захистити власні ринки від дешевого імпорту, що в свою чергу пов'язане з низькою конкурентоспроможністю товарів вітчизняних виробників, що знаходять попит, як правило, винятково на ринку пострадянського простору [3, с. 39 – 40].

В жовтні 2000 року в столиці Казахстану Астані президентами Білорусії, Казахстану, Киргизії, Росії та Таджикистану було підписано Договір про створення Євразійської економічної спільноти (ЄврАзЕС), що стало вирішальною подією в міжнародній політиці перелічених країн. В подальшому до економічної спільноти приєднався Узбекистан та, в якості спостерігача, Молдова, Україна й Вірменія. В травні 2003 року Євразійська економічна спільнота отримала від ООН статус міжнародної організації. Для виконання поставлених задач в рамках Спільноти діє Міждержавна Рада (вищий орган митного союзу), Інтеграційний комітет, Міжпарламентська асамблея та Суд Спільноти.

Однією з головних цілей Спільноти поставлено формування митного союзу та єдиного економічного простору між державами-учасницями. На виконання цієї задачі в 2007 році головами держав Спільноти було прийнято рішення про формування Митного союзу ЄврАзЕС, яке реалізується в два етапи. Початково його правову основу на підставі Договору про створення єдиної митної території та формування митного союзу від 06.10.2007 року сформували три держави – Білорусія, Росія та Казахстан. Пізніше, по мірі готовності, до Митного союзу повинні приєднатися Киргизія, Таджикистан та Узбекистан.

В рамках запланованої програми з жовтня 2007 року по грудень 2008 року главами держав Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації було підписано 27 міжнародних договорів, які визначають умови створення та статус єдиної митної території, інституціональну структуру Митного союзу, механізми регулювання торгівлі

з третіми країнами. На сьогоднішній день процес формування договірно-правової бази все ще продовжується. В процесі підготовки правової бази Митного союзу та на підставі Договору від 6 грудня 2007 року, підписаного в Душанбе між Казахстаном, Росією та Білорусією, створено головний, наднаціональний, митний орган – Комісія митного союзу, головною задачею якого є забезпечення умов функціонування та розвитку митного союзу. Вирішенням міждержавних спорів економічного характеру буде займатись Суд Євразійської економічної спільноти, рішення якого буде остаточним.

Формування єдиної митної території було розподілено на декілька етапів, а саме:

1. Попередній етап

- початок реалізації планів по переносу всіх видів контролю, крім прикордонного, на зовнішній кордон митного союзу – 01.07.2009,
- підготовка до прийняття Митного кодексу митного союзу та договорів по справляння акцизів, ПДВ – 01.10.2009.

2. 1-й етап

- введення єдиного митно-тарифного та нетарифного регулювання – 01.01.2010,
- тестування механізму зарахування та розподілу ввізних митних платежів та акцизу – 01.04.2010.

3. 2-й етап

- відміна на кордоні з РК митного оформлення товарів, походженням з РБ, РФ – 01.07.2010,
- введення в дію Митного кодексу митного союзу - 01.07.2010,
- введення механізму зарахування та розподілу ввізних митних платежів - 01.07.2010,
- перенесення контролю на зовнішній кордон РБ та РФ - 01.07.2010,
- перенесення контролю на зовнішній кордон РК при збереженні прикордонного контролю на кордоні РФ-РК – 01.07.2011.

На виконання поставлених задач, Міждержавна рада ЄврАзЕС своїм рішенням від 12 грудня 2008 року № 6 затвердила Базовий перелік Єдиного митного тарифу та Положення про умови зміни ставок ввізного мита. Єдиний митний тариф – це збірник ставок мита, що застосовується до товарів, які ввозяться на єдину митну територію з третіх країн, систематизований у відповідності з єдиною Товарною номенклатурою зовнішньоекономічної діяльності митного союзу. Станом на сьогоднішній день вже введено в дію Єдиний митний тариф на території Росії, Білорусії та Казахстану [4].

Прийняття митного кодексу союзу викликано необхідністю єдиного митного регулювання на створеній єдиній митній території держав-членів митного союзу, а також необхідністю спрощення та гармонізації митних процедур з метою створення найбільш сприятливих умов для учасників зовнішньоекономічної діяльності. При розробці Митного кодексу союзу використовувались останні передові митні технології Всесвітньої митної організації та найважливіші міжнародні договори у сфері митного регулювання.

Так в основу митного кодексу союзу були закладені положення Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р. (Кіотська конвенція), на яких базуються основні нововведення, які містяться у закріплені положень про митні процедури, під якими у митному законодавстві Білорусії, Казахстану та Росії розумілись митні режими. Дані зміни обумовлені застосовуваною термінологією Кіотської конвенції. На підставі положень Кіотської конвенції 1999 року розроблена глава про взаємну адміністративну допомогу митних органів на митній території митного союзу, що не має правової аналогії у митному законодавстві держав – учасниць митного союзу.

Основні документи договірно-правової бази Митного союзу були розроблені й прийняті країнами-членами протягом 2008–2010 рр. Загалом для запуску МС було підписано й прийнято близько 120 міжнародних договорів та міжнародно-правових актів.

Діяльність МС забезпечується низкою створених країнами-учасницями інститутів, юридична природа та функції яких кардинально відрізняються від тих, що існували до МС у тих чи інших формах в інтеграційних об'єднаннях на пострадянському просторі. Такими інститутами МС є Міждержавна Рада ЄврАзЕС, Суд ЄврАзЕС, Комісія МС, Експертна рада МС. Важлива роль у реалізації великих інвестиційних проектів у ЄврАзЕС надається Євразійському банку розвитку, який заснований у 2006 р. Росією та Казахстаном зі статутним капіталом 1,5 млрд дол. Функціонує також «Євразійська ділова рада», що об'єднує представників підприємницьких кіл країн Співтовариства.

Основною відмінністю МС від інших об'єднань на пострадянському просторі є створення Комісії МС, яка де-факто є наднаціональним органом. Вона почала свою роботу з січня 2009 р.

Основні завдання зі створення Митного союзу визначаються як: формування єдиного митного тарифу; системи нетарифного регулювання; перенесення митного контролю на зовнішні кордони об'єднання; вироблення механізму зарахування сум митних зборів, мит і податків; формування Єдиного економічного простору РБ, РК і РФ; формування єдиного торговельного режиму з третіми країнами; введення єдиного митного кодексу.

Сформувати єдину митну територію планується в три етапи. Перший етап розпочався 1 січня 2010 р., протягом якого було введено єдине митно-тарифне і нетарифне регулювання. Комісії МС передані функції з визначення параметрів митно-тарифного і нетарифного регулювання [2].

Другий етап формування єдиної митної території МС розпочався 1 липня 2010 р. Він передбачає: введення в дію МК МС; введення в дію прийнятої в розвиток МК єдиної методологічної бази; перенесення контролю на зовнішній кордон РБ; введення механізму зарахування і розподілу ввізних мит; скасування митного оформлення товарів у взаємній торгівлі. Третій етап розпочався 1 липня 2011 р. Він передбачав: перенесення митного контролю

на зовнішній кордон РК; запуск ЄЕП; кордон із третіми країнами стане зовнішнім кордоном усього МС.

9 грудня 2010 р. президенти Білорусі О. Г. Лукашенко, Казахстану Н. А. Назарбаєв та Росії Д. А. Медведєв прийняли Декларацію про формування Єдиного економічного простору, в якій відзначено, що підписання 17 міжнародних договорів означає початок повноцінного функціонування з 1 січня 2012 р. ЄЕП трьох країн. У Декларації зазначено, що, розвиваючи Митний союз і Єдиний економічний простір, ЄврАзЕС рухається до створення Євразійського економічного союзу [5, с. 17 – 18].

На сьогодні правову базу Митного союзу складають: Митний кодекс Митного союзу; міжнародні угоди з питань, не врегульованих Митним кодексом; Рішення Комісії Митного союзу. Для набуття чинності МК МС прийняті: 17 міжнародних договорів держав-членів МС, 75 нормативних документів. Планується, що національне законодавство держав-членів має бути приведеним у відповідність із нормами МК. Варто зазначити, що якщо термін утворення митного союзу всередині ЄС склав 9 років (1959–1968 рр.), то формування МС фактично розпочалося 1 жовтня 2009 р. з підготовкою до прийняття МК МС і закінчилося 1 липня 2010 р.

Прискорений темп формування МС створив чимало правових проблем і колізій, зумовлених недосконалістю норм права об'єднання. Експертне та бізнесове середовище країн-членів МС висловлює занепокоєння щодо процедури вироблення МК. Поспішність при ухваленні законодавчих актів МС уже призвела до прийняття великої кількості поправок до МК МС, що говорить про його недоопрацьованість і недостатню виваженість закладених у нього норм. Зазначені темпи формування законодавчої бази МС свідчать також про відсутність консультацій з бізнес-спільнотою у процесі розробки нових митних правил через досить стислі терміни. Введення де-факто нового правового режиму роботи суб'єктів ЗЕД спричинило значні труднощі як загалом у соціально-економічній ситуації трьох країн, так зокрема і в бізнес-середовищі.

Пріоритет у митному регулюванні МС віддається законодавству МС. У разі, якщо цим законодавством певні відносини на рівні МС не врегульовані, застосовуються норми національного законодавства. Загалом МК МС містить понад 200 відсилочних норм до національного законодавства країн-членів МС, що створює негативний прецедент: зазначені норми ускладнюють вивчення і використання положень митного законодавства як для посадових осіб, так і для приватних суб'єктів митних правовідносин; зазначені норми спонукатимуть підприємців вести митну справу на території тієї країни-члена МС, де законодавство виявиться лояльнішим; за висновками експертів, МК МС часто суперечить нормам національного законодавства країн-членів [6].

В цілому, інституційна організація Митного союзу багато у чому нагадує Європейський союз. Основна різниця полягає у тому, що Митному союзу вага країн при прийнятті рішень визначається їх економічними показниками, у той час, як в ЄС переважає підхід, що враховує розміри населення. Вищим органом митного союзу є Міждержавна Рада на рівні глав держав і глав урядів. Виконавчим органом є Комісія митного союзу. Процедури прийняття рішень у МС відтворюють ті, що існують в ЄврАзЕС. Рішення приймаються більшістю в дві третини голосів. Кількість голосів при прийнятті рішень в рамках ЄврАзЕС відповідає внескові кожної сторони в бюджет Співтовариства: Росія — 40 %, Білорусь, Казахстан і Узбекистан — по 15 %, Киргизстан і Таджикистан — по 7,5 %.

Відповідно до ст. 7 даного Договору Комісія МС у межах своїх повноважень приймає рішення, що мають обов'язковий характер для членів МС. При цьому голоси між країнами-членами МС розподіляються так: Республіка Білорусь – 21,5 %; Республіка Казахстан – 21,5 %; Російська Федерація – 57 %. У зв'язку з тим, що в Комісії МС вирішальним є глос РФ, слід наголосити на значно обмеженій можливості інших держав-членів впливати на процес прийняття рішень всередині об'єднання. Оскільки МС побудований з урахуванням досвіду ЄС, можна прогнозувати розширення функцій Комісії МС до обсягу функцій Комісії ЄС [7].

Узгодження і уніфікація ставок митних тарифів трьох країн є певною проблемою. Середні тарифи по країнах МС мають різний рівень, ставки з деяких груп товарів відрізняються в рази. За існуючими оцінками, для переходу на єдиний митний тариф Білорусь має підвищити ставки з 18 % товарних позицій, Казахстан – з 45 %, Росія – з 4 %. Зниження відбудеться з 7 % товарних позицій в Білорусі, з 10 % – в Казахстані, з 14 % – в Росії. Решта позицій залишиться без змін: в Білорусі – 75 %, в Казахстані – 45 %, в Росії – 82 %.

Загальна оцінка змін тарифів у межах МС наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

Оцінка змін ввізних мит при створенні Митного союзу

Параметри змін	Країни		
	Білорусь	Казахстан	Росія
Середньозважена ставка до створення МС, %	10,3	6,2	10,6
Незмінні позиції після створення МС, %	75	45	82
Позиції, за якими відбувається підвищення, %	18	45	4
Основні позиції, за якими відбувається підвищення	– окремі позиції м'ясної групи; – готові консервовані продукти з м'яса; – окремі позиції металопродукції; – легкові автомобілі	– транспортна група (у т.ч. автомобілі); – деревина; – холодильне устаткування; – фармпрепарати; – побудова техніка; – одяг і взуття	– окремі позиції м'ясної групи; – готові консервовані продукти з м'яса; – окремі види одягу
Позиції, за якими відбувається зниження, %	7	10	14
Основні позиції, за якими відбувається зниження	– одяг; – ковдри; – взуття кожане і текстильне; – електромашини і устаткування; – фармсубстанції	– окремі види сільгосппродукції; – шкіра; – оптичне і медичне устаткування	– концентрати соків екзотичних фруктів; – дитяче харчування; – вовна і тканини; – фармсубстанції; – деталі взуття; – електроустаткування

Таким чином, найбільші зміни митних тарифів відбудуться в Казахстані, найменші — в Росії. Причому для Казахстану і Білорусі матиме тенденція до загального збільшення тарифів, у той час, як для Росії — зменшення. Треба враховувати, що ступінь узгодженості умов вступу до СОТ для Росії оцінюється на рівні 95 %, для Білорусі — 50 %, для Казахстану — 70 %. З цього можна зробити висновок, що шанси Росії вступити до СОТ, якщо вона вирішить зробити це окремо від інших країн МС, збільшуються, у той час, як Казахстану і Білорусі — зменшаться. Їх відносини з СОТ ще більшою мірою стають залежними від Росії

Однак питання митних ставок — це тільки один з факторів, що має оцінюватись при аналізі впливу створення МС на Україну. Регуляції Митного союзу передбачають кардинальне спрощення адміністративних процедур внутрішньої торгівлі (ліцензування, сертифікації) і відмову застосування квот та обмежень (санітарних, фітосанітарних, ветеринарно-санітарних, інших).

Очевидний наслідок зменшення нетарифних обмежень всередині МС — відновлення технологічних ланцюгів у промисловості, розвиток міжнародних фінансово-промислових груп, збільшення торгівлі на рівні малого і середнього бізнесу. Причому, це супроводжуватиметься заміщенням імпорту з третіх країн власним виробництвом. За оцінками російського економіста Сергія Глазьева, який є відповідальним секретарем Митного союзу, його створення дозволить країнам-учасникам одержати до 2015 року приріст ВВП на рівні 15-19 %. У грошовому відношенні це складе \$ 400-500 млрд. За розрахунками Російської академії наук, Росія завдяки інтеграційному фактору отримає додатково 16,8 % від сучасного рівня ВВП, Білорусь — 16,1 %, Казахстан — 14,7 % [8].

Разом з тим, в перші ж місяці функціонування Митного союзу проявилася низка проблем. Складності виникли, передусім, у імпортерів з третіх країн. Вони стосуються постачань вина і виноматеріалів, комп'ютерної техніки, мобільних телефонів, складного устаткування, літаків і автомобілів. Проте, ці проблеми скоріше технічні, і пов'язані зі зміною митних процедур.

Особливою проблемою для Казахстану є імпорт товарів фізичними особами для власного споживання. До червня 2010 року фізичні особи могли ввозити товарів на суму до € 10 тис і вагою до 2 метричних тон. Для них діяла спрощена процедура митного оформлення. За кожний додатковий кілограм більше ліміту у 35 кілограмів треба було сплачувати всього € 0,6 митного збору. Такі умови створили цілу галузь «сірої» економіки. На ринках найбільших міст Казахстану основними постачальниками імпортованих товарів (передусім з Китаю) були саме фізичні особи. У цьому бізнесі було зайнято біля 300 тис чоловік [9]. З урахуванням членів їх сімей можна говорити про те, що індивідуальний імпорт годував більше мільйона мешканців країни, а його споживачами було майже все населення (загальна кількість населення Казахстану становить трошки більше 16 млн).

З початком функціонування Митного союзу правила змінились. Тепер фізичним особам без митних зборів можна ввозити до 50 кілограмів вартістю € 1,5 тис. Якщо ці ліміти перевищені, то треба сплачувати 30 % від митної вартості товарів, що може становити до € 4 за кілограм.

Незважаючи на невдоволення населення, уряд Казахстану пішов на такі зміни. Вони диктувались не тільки політичними міркуваннями, але й намаганнями вивести з тіні економіку країни. Через зміну митних правил «сірий» бізнес дешевого імпорту, який у багатьох випадках створював ґрунт для корупції і криміналу, має або зникнути або легалізуватись.

Якими б важливими не були зазначені проблеми, найбільш складною виявилась інша – торгівля вуглеводнями. Через неї досі зберігається певна невизначеність щодо повноцінної участі у МС Білорусі. Ця країна розраховувала на безмитні постачання російської сирової нафти, у тому числі тих обсягів, що призначалися для європейських споживачів. Росія погоджувалася на безмитне постачання тільки тієї нафти, що була необхідні для внутрішніх потреб Білорусі. Мінськ у результаті суперечки домогся деяких поступок з боку Москви, наприклад, звільнення від мита обсягів нафти, що після переробки повертаються на російський ринок.

Висновки. Розглядаючи механізм спрощення та гармонізації митних процедур з позиції зовнішньоторговельного регулювання необхідно, перш за все, відзначити, що в рамках митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації існують такі переваги як:

- у сфері митно-тарифного регулювання до товарів з третіх країн будуть застосовуватись єдині ставки ввізного мита, що встановлені Єдиним митним тарифом, що дозволить безперешкодно переміщуватись таким товарам на єдиній митній території. Єдиний митний тариф митного союзу почав діяти з 01.01.2010р.;

- у галузі нетарифного регулювання будуть уніфіковані обмежувальні заходи що застосовуються, включаючи порядок оформлення ліцензій та скорочені адміністративні бар'єри у торгівлі;

- у сфері митного адміністрування буде створений єдиний механізм митного контролю на зовнішньому кордоні митного союзу, буде забезпечена прозорість митних формальностей на зовнішніх кордонах, та їх скасування на міждержавних кордонах держав митного союзу та застосовано широке впровадження електронного декларування товарів учасниками зовнішньоекономічної діяльності, спрощена процедура транзиту товарів по території митного союзу;

- у галузі санітарного, ветеринарного та фітосанітарного контролю будуть скорочені технічні бар'єри, прискорені та здешевлені обіг товарів, що підлягають санітарному, ветеринарному та фітосанітарному контролю.

Список використаних джерел

1. Евразийское экономическое сообщество. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.evrazes.com/print/news/841>
2. Развитие интеграции ЕврАзЭС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusbrand.com/files/2010/11/brandday_2010_glaziev.ppt

3. Суздальцев А.И. Таможенный союз ЕврАзЭС: сложный старт //Международная экономика. – 2010. – № 4. – С. 38 – 44.
4. Формування єдиного митного союзу Російської Федерації, Республік Білорусії та Казахстану. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asmap.org.ua/index1.php?id=60590>
5. Перспективи взаємовідносин України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації / А. В. Єрмолаєв, І. В. Клименко, Я. А. Жаліло, Н. Є. Пелагеша [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 72 с.
6. Договор о Комиссии Таможенного союза. 6.10.2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fas.gov.ru/international-partnership/common-economic-space/documents/documents_30708.html
7. О вопросах организации деятельности Комиссии таможенного союза. 27.10.2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tsouz.ru/Docs/Pages/mgs2.aspx>
8. Создание Таможенного союза позволит трем странам получить к 2015 году прирост ВВП на уровне 19% // БЕЛТА, 12 ноября 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tamagent.biz/forum_mbb/showthread.php?tid=465
9. Таможенный союз: первые результаты // Литовский курьер, N 33 (808), 19 Августа 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/?r=25&a=5063>.
10. Гуменюк В. Недоцільність участі України в Митному союзі Білорусі, Казахстану та Росії: експертна аргументація / В.Гуменюк, І.Бураковський, М.Гончар, В.Мовчан, Р.Хоролський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eu.prostir.ua/files/1306237478028/19_05_2011_analytics%20VG_final_ua%20%282%29.pdf